O potřebě slovanských právních starožitností.

Jest tomu teprv asi sto let, co se počíná v jednotlivých zemích evropských soustavně studovati domácí právo, ba v některých zemích počalo se s tímto studiem teprve v době nedávné. V čelo moderního nazírání na právo postavili se badatelé západoevropští. Od konce XVIII. stol. ustupuje dosavadní praktický směr při studiu práva směru kritickotheoretickému. Obrat tento nastává nejen ve Francii a Anglii, nýbrž i v Německu, kde působí zvláště učenci Hugo, Haubold a Niebuhr. Plodem nového hnutí jest snaha prozkoumati dějiny domácího, národního práva. R. 1808 objevuje se na tehdejší dobu znamenitý již spis Eichhornův Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte, v němž jest vyslovena myšlénka, že platnému právu porozuměti lze náležitě jen tenkráte, zná-li se právní vývoj v minulosti. Za nedlouho hlásí se ke slovu zakladatel školy historické Savigny svým pojednáním Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft (1814). Řada právních historiků roste čím dále tím více, právní literatura se vzmáhá a prohlubuje, a než uplynulo jedno století, učinila věda německého práva takové pokroky, že se s ní sotva může měřiti věda kteréhokoli práva jiného. Jediným národem, který v této příčině nestojí daleko za Němci, jsou dnes Angličané, u nichž se historickému studiu domácího práva věnuje rovněž veliká pozornost. Angličané byli to také, kteří zavedli do právního studia nové, modernější stanovisko, srovnávací methodu, která jediná může nám dokázati, které právní řády a normy jsou majetkem universálním, a které zase jsou ob-

mezeny na užší oblasti. Ačkoli srovnávací právní methoda není stará, učinila již přece veliké pokroky. Hlásí se k ní badatelé nejrůznějších národů, dosud ovšem v malém počtu. Vysvětluje se to obtíží předmětu. Jeť ke srovnávacímu studiu práva potřebí znáti mnoho cizích jazyků, a to nejen jazyků velikých národů, nýbrž i národů menších. Světové jazyky otvírají badatelům přístup k bohatým pokladům literárním, tedy k hotovým už vědeckým výtěžkům, kdežto jazyky národů menších poskytují možnost rozšířiti srovnávací studium i na oblasti vědecky dosud zanedbávané. Během času lze očekávati, že kruh pracovníků na poli srovnávacího práva značně se zvětší, a že tedy i výsledky studia budou bohatší. Příliš mnoho badatelů v tomto oboru nebude sice nikdy právě pro zmíněné již obtíže jazykové, avšak to nebude věci samé na závadu. Učencům menších národů nezbude nic jiného, než aby výtěžky svého studia uveřejňovali v některé řeči světové, a následkem toho rozdělí se literatura srovnávacího práva vlastně jen na několik národů. Nemíní se tím, že by práce z oboru srovnávací právní vědy neměly vycházeti v jazycích menších národů, ale hlavní díla, jež budou počítati na větší rozšíření, budou se muset vedle toho vydávati ještě v jazycích světových. Bude to jen přirozený důsledek poměrů. U menšího národa nenajde se nikdy pro literaturu tohoto druhu interesentů tolik, kolik potřebí. V té příčině bude vždycky přirozená převaha na straně toho národa, který jest početně silnější. A ostatně, je-li jaká věda kosmopolitickou, jest to právě věda srovnávacího práva, jež má za úkol všímati si zjevů pokud možno všech národů Literaturám menších národů nebude potřebí žárliti na písemnictví národů větších, poněvadž to bude vždycky jen ctí toho kterého národa, že z jeho středu vyšel badatel, který požívá světové pověsti.

Přes to že srovnávací právní věda není dosud povinným předmětem universitního studia v jednotlivých státech evropských, následkem čehož se jí věnuje dosud poměrně málo pozornosti, nelze výsledky její podceňovati. Srovnávacím právním studiem seznalo se, že jisté právní řády, ústavy a normy jsou všeobecnými, kdežto dříve pokládány byly za výlučný majetek jednotlivých národů. Příkladem uvádíme zákony Hammurabiho, jež vrhly nové světlo na mnohé právní otázky a ukázaly, že původ leckterých právních řádů dosud mylně byl hledán v Evropě. K potěšitelným

výsledkům dospěla také ethnologická jurisprudence, jež na základě přežitků uchovaných u málo vyvinutých plemen osvětlila některé záhady staršího právního života u národů stojících dnes na vysokém stupni kultury. (Srov. na př. výsledky prací pojednávajících o krevní mstě u jednotlivých plemen a národů.)

U Slovanů učiněno bylo v oboru srovnávací právní vědy dosud poměrně velmi málo. Před nedávnem nemohlo se na srovnávací právní studium se zdarem vůbec ani pomysliti. Nebyly vydány ani prameny. Dnes již jest půda daleko připravenější. Nejen že uveřejněny již četné prameny, ale právo jednotlivých slovanských národů se pilně studuje. Dnes možno již srovnávati výsledky tohoto studia a uváděti je v souvislost s výtěžky cizích právních literatur a zejména literatury starého práva německého. Jisto jest, že mnohé právní řády německé a slovanské jsou velmi příbuzné. V některých případech běží o recepci, v jiných však o společné instituce a normy, které nebyly recipovány. Podobně má se věc i v právu uherském, v němž se křižovaly četné vlivy cizí, zejména německé a slovanské. Mělo by velikou vědeckou cenu, kdybychom mohli s naprostou určitostí říci, které živly jsou v tom kterém právu domácí, a které přijaté, cizí. Prozatím jsme od takové jistoty ještě mnoho vzdáleni a musíme přestávati jen na vyslovování domněnek. Znamenitě by se úkol náš usnadnil, kdybychom měli ve slovanské právní literatuře knihu, která by se rovnala Grimmovým Právním starožitnostem německým, a v níž by na základě srovnávacího právního hlediska byla uspořádána látka týkající se základních právních pojmů a vědomostí. Velikou roli při sestavení takového díla musela by hráti filologie. Kdo se zabýval právně-historickým studiem, dá nám zajisté za pravdu. Starý jazyk každého národa má docela jiné terminy než jazyk nový. Příčinou toho jest někdy okolnost, že jisté slovo mělo v dřívějších dobách jiný věcný podklad než nyní, jindy však bývají toho příčinou formální změny, jež v jazyku vůbec nastávají. Co se týče věcného podkladu jistého slova, dlužno míti na zřeteli, že jedním terminem označuje se v jazyku často mnoho pojmů. Žádný jazyk není tak bohatý, aby pro každý složitý pojem měl pohotově zvláštní výraz. Příklady objasní věc nejlépe. Jest známo, že u všech národů vyvinulo se dříve vlastnictví k movitostem než k nemovitostem, a u nemovitostí zase že povstalo dříve vlastnictví kollektivní a po něm teprv individuální. Dobře jest to

vyjádřeno již v samých terminech označujících příslušné předměty a pojmy. Již u Římanů byla domácí zvířata nejobyčejnějším předmětem majetku. Svědčí o tom výrazy dominus a pecunia. Slovo dominus (pán, vlastník) odvozuje se od domare (krotiti) a vykládá se, že znamená krotitele a pak vlastníka divokých zvířat. Dominus není tedy původně každý vlastník, nýbrž jen vlastník ochočených zvířat. Teprve později, když se na původní smysl slova dominus zapomnělo, a pojem vlastnictví rozšířil se na jiné předměty, movité i nemovité, nabylo slovo to významu všeobecného; dominus byl později každý vlastník bez rozdílu předmětu. Na dobytek (pecus) jakožto předmět vlastnictví ukazuje výraz pecunia, kterým se původně označoval jen majetek záležející v dobytku, a teprv později peníze, když směnné hospodářství ustoupilo hospodářství peněžnímu. To dokazují podobné výrazy i u jiných národů. Německé slovo Schatz (ve starší formě skatts) souvisí se slov. skot, a potvrzuje tedy, co právě řečeno o vývoji pojmu vlastnictví. České slovo dobytek, jímž se nyní označují všechny druhy domácích, hospodářských zvířat, hlavně skot, vysvětluje se rovněž tímto způsobem. Znamenaloť původně všechno, čeho člověk pro sebe dobyl, nabyl (nábytek bylo synonymum slova dobytek, srv. ještě u Všehrda VII. 8, 3.). Poněvadž však nejobyčejnějším předmětem vlastnictví byl skot a jiná hospodářská zvířata, počal lid později, když už vlastní smysl slova dobytek (majetek) se mu vytratil, applikovati výraz označující majetek vůbec jen na určitý druh majetku (na hospodářská zvířata). Nejinak má se věc se srbským výrazem stoka (dobytek), který vlastně znamená, co jest stečeno, nabyto, tedy rovněž majetek vůbec.

Jako byl u Římanů dominus původně jen vlastníkem ochočených zvířat, tak byl herus (výraz později vymizelý) vlastníkem otroků. Slovo toto uvádí se v souvislost s řec. *χείρ* a sanskr. haraman (ruka), a znamená tedy člověka, který nad otrokem vykonává panství, vládu (má jej ve své ruce, t. j. ve své moci), nabyv vlastnictví k němu mancipací (dotykem ruky). Slovo heres (dědic, vlastně tolik jako spoluvlastník) a heredium (čili pomerium, t. j. místo, na němž stojí dům, se dvorem) jsou jen odvozeninami vymizelého terminu herus. Pojmy vlastnictví a dědictví souvisí i v právu slovanském a středověkém vůbec. Naproti právu řím-

skému jest tu však rozdíl v tom, že postup od jednoho pojmu ke druhému byl opačný. Kdežto v právu římském se vyšlo od pojmu vlastnictví a dospělo se k pojmu dědictví, právo středověké použilo terminu označujícího původně poměr dědický pro právo vlastnické. Jest známo, že středověk (národní práva, nikoli právo římské) neznal pro vlastnictví římského terminu dominium, nýbrž užíval výrazů jiných. Nejvšeobecnějšími terminy byla slova hereditas (v právu českém dědictví), jus hereditarium nebo patrimonium. Nerozumělo se tím arci každé vlastnictví, nýbrž jen vlastnictví k nemovitostem, po případě nemovitosti samy. Bývalyť nemovitosti, jakmile se k nim vyvinulo právo vlastnické, předmětem vlastnictví kollektivního, rodového, resp. rodinného, jež přecházelo s předků (dědů neb otců) na potomky, pročež nazváno právem dědickým (hereditas) neb oteckým (patrimonium). Předmětu vlastnictví pak říkalo se dědina neb otčina (srov. rus. votčina), na slovanském jihu i plemenščina, a vlastník slul dědicem (srov. pols. dziedzic, chlopi dziedzice, possessores, čes. dědicones) neb votčičem, votčinníkem. V právu českém utkvěl výraz dědina, pokud běží o půdu, jen na polích, což jest neklamným důkazem, že pole dědila se (stala se předmětem vlastnictví) asi dříve než luka a jiná půda. Když se výrazu toho počalo užívati, nebyla jiná půda ještě dědinou. Termin vlastnictví (pols. własność, chor. vlasničtvo, srb. vlaština, rus. sobstvennosť) jest teprve nového původu. Ukazuje na vládu (vlásti, vládnouti), moc, právní panství nad věcí a souvisí se slovem vůle (volja, volere, wollen, got. valda, něm. walte = herrsche, Gewalt). Poněvadž však projevování vůle nad věcí nemusí býti právem vlastnickým, nýbrž pouhou držbou (possessio), označuje se podobným terminem (vláda, rus. vladěnije) i držba. Podobně jako se ve středověkém právu matou pojmy vlastnictví a držby, směšují se i výrazy pro ně (srov. něm. gewere, lat. possessio a patrimonium). Ruský termin pro vlastnictví, sobstvennosť, ukazuje již na vlastnictví individuální (co má člověk pro sebe) podobně jako francouzský termin proprietas a slovanské výrazy sobina, osobac, osobština a p, jimiž se v zádruze označuje soukromý majetek jednotlivých členů zádruhy. Německý výraz pro vlastnictví, Eigenthum souvisí s got. aigin (οὐσία, statek), novoněm. eigen, od aigan (ἔχειν, tenere, habere). Slovo eigen, vlastní, jest participium praes. s pas-

sivním smyslem [1]), tedy co kdo má, jmění, majetek. Termin eigen odpovídá tedy terminu Habe (čes. majetek, jmění, rus. iměnije, chorv. srb. imanje, imetak a p.).

Karakteristické jsou též terminy pro krevní svazek. Ve starém právu německém nazývá se krevní příbuzenství Sippe (starohornoněm. sippja, sibba). Znamená to vlastně mír. Bylyť rodové svazky ochránci míru a pokoje. Všichni členové rodu (rodiči) byli povinni chrániti se navzájem před útoky cizích lidí. Poněvadž se vespolek podporovali, sobě přáli, nazváni u Slovanů přáteli (prijateli), kdežto členové cizích, nepřátelských rodů, sluli jim vrahy, t. j. nepřáteli.

Slovo vrah nemělo tu ještě nynějšího našeho (českého) významu (vražedník, homicida). Přátelstvo v tomto starším smyslu jest tedy souhrn všech krevních příbuzných. Synonymem bylo slovo přízeň (prijazň), jehož ještě nyní lid užívá ve smyslu krevního příbuzenstva. Výraz příbuzný (místo přívuzný, z pří-uzný, koř. uz [ąz], vęz [vázati], srov. rus. sojuz, spojení) ukazuje na jistý svazek, a bývá ho užíváno nejen k označení pokrevenství, nýbrž i švakrovství (affinitas). Srov. franc. allié. Rusové i Poláci mají pro krevní příbuzenství i švakrovství zvláštní terminy (rus. rodstvo a svojstvo, rodstvenniki, svojstvenniki, pols. pokrewieństwo, powinowactwo).

A ještě jeden příklad Sněmovní a soudní shromáždění bývala ve středověku spojena (odtud vznik našeho zemského soudu jakožto soudu sněmovního). Ve Francii nazývala se shromáždění taková parlamenty, t. j. místy, kde se veřejně mluví (parlare, parler; srov. pols. wiec [sněm], rus. věče a jihoslov. vieće [consilium, rada], čes. od-větiti, vece, vítati). V pozdější době sluly tak vyšší soudy francouzské, a dnes nazýváme tak sněmy.

Jak viděti, nabývala jednotlivá slova během času nového významu ať už tím, že na původní smysl slova se zapomnělo, či že slovu omylem nebo z jiného důvodu nový smysl byl přikládán. To sluší míti na paměti při čtení starých právních památek, jejichž terminologie se od nynější úplně odchyluje. Je-li vůbec nesnadno starému jazyku kteréhokoli národa porozuměti už proto, že stil

[1]) Sanders ve svém slovníku srovnává tyto příklady: das bei sich habende Geld, die vorhabende Reise.

starých památek jest neumělý a těžkopádný, vzniká další obtíž z toho, že slova žijící ještě v dnešním jazyku mají v tehdejší době zcela jiný smysl. Proto jest základní podmínkou porozumění starým textům opatřiti si správný doslovný jejich překlad, a to jest možno jen pomocí dobrých slovníků. Pro staré právo slovanské nemáme dosud bohužel takovýchto pomůcek. Co dosud v této příčině bylo vykonáno, zasluhuje plného uznání, avšak k ideálu zbývá ještě daleká cesta. Potřebujeme především co možná úplného slovníka latinského, v němž by po vzoru Ducangeově excerpovány byly slovanské právní památky psané jazykem latinským. Vedle toho pak jest naléhavou potřebou terminologický slovník slovanský, který by zahrnoval právo všech slovanských národů a byl rovněž co možná úplný. Pokus sepsati takové dílo učinil prozatím Nestor českých právníků Hermenegild Jireček, vydav před nedávnem knihu Prove, historický slovar slovanského práva (v Praze a Brně 1904). Ačkoli dílo toto za dnešních poměrů veškeru látku daleko vyčerpávati nemůže, jest přece v literatuře dějin slovanského práva pozoruhodným zjevem už proto, že jest prvou prací tohoto druhu. Dosavadní terminologické slovníky právní, jako na př. Brandlovo Glossarium, Gorbačevského Slovarj drevňago aktovago jazyka severozapadnago kraja i Carstva Poljskago (Vilno, 1874), Novického Spravočnyj slovarj jurid. terminov drevn. akt. jaz. jugozap. Rossiji (Kij. Univ. Izv., 1871 kn. 8, 1872 kn. 3) a p. slovníky pohybují se jen na obmezené půdě domácího práva a neobsahují materiálu pro srovnávací právní studium.

Má-li býti budoucí podrobný slovník slovanského práva dokonalým, jest nutno, aby obsahoval doklady z pramenů co nejčetnějších, a to nejen ze zákonodárných památek, listin, starých právnických spisů a rozličných jiných právních sbírek, nýbrž i ze sborníků práva obyčejového. Potřebí bude přihlížeti v něm i k právům cizím a činiti srovnání s nimi. Slovník ten bude muset obsahovati při některých terminech i stručná pojednání a věcné výklady podobně, jak tomu jest při srbském slovníku Vuka St. Karadžiće i při zmíněném slovníku Jirečkově. Srovnání a výkladů takových bude potřebí nejen tam, kde běží o cizí, od Slovanů přijaté právní ústavy nebo normy, nýbrž i tam, kde jisté právní řády jakožto universální obecně se vyskytují jak u Slovanů

tak i u jiných cizích národů, a konečně i tam, kde cizí národové sami přijímali slovanské právní řády (jako Maďaři a Rumuni). Cizí termin sám o sobě není ještě důkazem, že by běželo o recepci, právě tak jako naopak domácí výraz nedokazuje ještě, že pojem jím označený jest domácího původu. Cizích slov není prost žádný jazyk a tedy ani jazyky slovanské. Čeština přijímala slova latinská a německá, polština rovněž tak, jazyky jižních Slovanů pak hlavně slova italská, řecká a turecká; jazyk ruský konečně prozrazuje zase vlivy řecké a tatarské a částečně i západoevropské. Někdy přijímána byla cizí slova v podobě jen málo změněné, jindy však ve formě tak pokažené, že jen vědeckým bádáním možno vyzkoumati jejich původ. Cizím slovům přikládá se v novém domově mnohdy jiný smysl než původní, vlastní. Uvedeme několik příkladů. Jest známo, že český a polský název aristokracie (šlechta, szlachta) jest původu německého (slahta). Výraz německý znamená rod (Geschlecht), od Slovanů přijat byl však ve smyslu rodové aristokracie a sloužil k označení lidí urozených (srov. chorvatskosrbský název plemstvo, plemići a franc. gentil, gentilhomme). Německé slovo Adel (adal) znamená ostatně v původním smyslu rovněž tolik jako genus, prosapia, a teprve ve smyslu odvozeném šlechta. Do češtiny dostalo se z němčiny mimo jiné také slovo Geschäft ve formě kšaft, opět ve smyslu jiném než původním. Potřeby slova toho v jazyku českém nebylo, poněvadž domácí výraz závěť (= poslední disposice člověka o svém majetku, kde se »větí« [mluví] až za hrob, t. j. projevuje ústním způsobem poslední vůle) nejen úplně postačoval, nýbrž svou srozumitelností nad výraz německý vynikal. Stará doba libovala si však v cizích slovech. Srov. na př. srbské poklisar (z řec. ἀποκρισιάριος, lat. apocrisiarius, posel, vyslanec, od ἀποκρίνομαι odpovídám, ἀπόκρισις odpověď, tedy ten, kdo za jiného odpovídal, od jiného byl vyslán, pročež se papežští vyslancové na dvoře cařihradském nazývali nejen apocrisiarii, nýbrž i responsales). I tento výraz byl v srbštině zbytečný, poněvadž stačilo domácí slovo posal (viz zákon Vinodolský). — Němci přijali latinské slovo pactum ve formě Pacht a dali mu rovněž jiný smysl než původní. Výrazu označujícího smlouvu vůbec počalo se užívati jen pro určitou smlouvu (o nájem pozemků, pacht). Z němčiny přišlo toto slovo do češtiny arci ve formě i smyslu nezměněném. —

Slovo praepositus objevuje se ve franc. jazyku ve formě prévôt. Úředníci takto nazvaní vykonávali vedle funkcí správních i funkce soudní. Téhož původu jest něm. slovo Probst a české probošt (slovins. prošt), jež ovšem má již jiný význam, a konečně i slovo Profos a profous s významem opět jiným. Všichni funkcionáři tohoto jména jsou představenými (praepositi), prévôt představeným civilního úřadu, probošt představeným kapituly, profous představeným vojenských vězňů (strážcem vězení pro důstojníky a kadety). Ze slova advocatus povstala zkrácením něm. forma Vogt, čes. fojt, pols. wójt, luž. bohot, slovác. vajd. Ačkoli původně německý, český i polský název měl týž smysl jako recipované slovo latinské (ochrance, zástupce, úředník zřízený k tomu účelu, aby chránil obyvatelstvo církevních immunit před soudem hraběte), nabyly později smyslu odchylného. Nazývaliť se tak ve městech soudní úředníci a představení městští a někde i zemští správci. Synonymem slova Landesvogt bylo v něm. Landesverweser a Landeshauptmann. Fojty čili vajdy (představené, rychtáře) volili si také moravští Valaši.

Na uvedených příkladech jsme naznačili, že jazyk přijímá často cizí slova — arci ve formě povaze jazyka přizpůsobené — avšak jen zřídka se drží jejich pravého smyslu. Jest to úplně pochopitelno. Cizí slovo jest na nové půdě vlastně jen prázdným, nesrozumitelným zvukem. Prostý člověk mu nerozumí, a je-li konečně nucen ho užívati, vykládá si jej po svém vlastním rozumu, čímž jednotlivá slova nabývají nového smyslu. Děje se tak mnohdy i se slovy domácího původu. Uvedeme opět příklady. Dokud lidé neznali ještě písma ani číslic, užívali ve svých obligačních poměrech k naznačení počtů na místě číslic a jako důkazních prostředků t. zv. vrubovek čili rabuší. Obyčej tento známý již v nejstarším právu mnohých národův udržel se silou konservativismu leckde až na naše dni, i tam, kde vrubovky při znalosti písma staly se vlastně dávno již anachronismem. Němci nazývají vrubovku Kerbholz (Kerbstock, v dial. Rabisch, Robisch), Francouzi la taille (od tailler, řezati, sekati, stříhati), Italové talea (lat. talea, talia, tallia, tallium; viz Ducangeův slovník), Jihoslované rabuš a raboš (z toho maď. rovás, užívané i od Slováků), Řekové ῥαβάσι, Rusové birka, Poláci laska karbowa (z Kerbholz) atd. Počítání na vrubovce jest velmi prosté

a spolehlivé. Vezmou se dvě úplně stejná dřívka, uhladí se, aby na sebe dobře padla, a vruby (zářezy), učiněnými vždy jedním řezem na obou dřívkách, naznačuje se jistý dluh, resp. pohledávka. Jedno dřívko bere si věřitel, druhé dlužník.[1]) Při účtování a vyrovnávání dluhu (i při částečné úplatě) kladou se opětně obě dřívka na sebe, a hledí se k tomu, nestala-li se snad nějaká jednostranná změna. Vruby na obou dřívkách musejí souhlasiti, sice by to jinak bylo důkazem, že jedna strana dopustila se podvodu, že »jednala na vlastní vrub«, jak se říká nyní — ovšem už ve smyslu zcela jiném než původně. Byl-li dluh úplně vyrovnán, zarovnají se (odstraní se) vruby na vrubovce (na obou dřívkách). Při úplatě pouze částečné učiní se ve vrubech příslušné (souhlasné) změny a dřívka odevzdají se opět kontrahentům. Tohoto primitivního, avšak praktického způsobu účtování a zaznamenávání dluhů užívalo se kdysi v jednotlivých státech i při vyměřování a vybírání daní. Nasvědčují tomu staré výrazy pro daň. Ve Francii vznikly tak výrazy a c c i s e (též excise, lat. accisia, od accidere = incidere, t. j. vrub) a t a i l l e (od tailler, taliare), z nichž prvý žije ještě dnes v našem a ruském akcíz (jen že Rusové nazývají akcízními daněmi [akciznyje sbory] spotřební daně vůbec, kdežto u nás rozumí se akcísem jen t. zv. daň na čáře). Týž smysl má staročeský název v ř e z (vrez) v t. zv. právu Konrádově a srbský termin pro daň p o r e z. Na vruby ukazují dále terminy d i c a (= exactio publica, praestatio [in taleam relata], původně tolik jako charta, tabula), dicare (exigere), dicator (exactor) a d i c a t i o, užívané v právu uherském, jakož i tur. slovo k e s i m (od kesmek, řezati). Při všech těchto výrazech zapomnělo se dávno již na původní jejich smysl, a nikdo není si dnes už vědom, jakým způsobem slova ta povstala a co vlastně znamenají.

Zajímavou zprávu o užívání rabuše podává Konst. Jireček v Cestách po Bulharsku. Na str. 65. praví: »Obecní účty vesměs drží Šopi Sofijští na rabuši, jehož zářezy požívají větší důvěry nežli psaná kniha. U kmeta (vesnického představeného) každý občan má svou hůlku (kléčka) s finančními vruby o daních zemských i obecních; vedle toho tam visí i »hlavní kniha«, dlouhá to

[1]) Dle Vuka Karadžiće nazyvá se dřívko nalézající se v rukou věřitelových k v o č k a, t. j. kvočna, dřívko pak v rukou dlužníkových p i l e, t. j. kuře.

tyč s účty obecními (masráfi, z tur.). Ku př. ve vsi Dolním Pasarelu (117 domův s 737 obyv.) viděl jsem r. 1883 »obecní archiv«, jenž se skládal z 250 krátkých tyček dle osob a 4 dlouhých s obecními zápisy. Kmet věděl z paměti, komu který kus patří, a také každý občan znal znaménko své hůlky, které bylo na hořejším konci vyřezáno v podobě horizontálních a vertikálních črt různého počtu, všelijak se křižujících. Hůlky byly vesměs průřezu čtverhranného; z jedné strany se zařezují vruby o tom, co je kdo dlužen dát, na druhé o tom, co již dal.«

O tom, že někdy vrubovky všeobecně bylo užíváno, svědčí fráse a obraty ještě dnes v jazyku se vyskytující, jako české: bráti něco na vrub (= na úvěr), dělati něco na vlastní vrub, míti u někoho vroubek, na vrub (= na vlas), zevrubný, německé: et. auf das Kerbholz kaufen, bei Jmd. auf dem Kerbenholz stehen, francouzské: mettre à la taille (zdaniti), à la taille (= na vrub, na účet) atd.

Jiný příklad. Slovo schenken znamenalo v něm. jazyce původně tolik jako propinare, ministrare pocula, později však nabylo významu uštědřiti, darovati někomu něco. Vysvětluje se to tím, že pohár nápoje byl prvým darem, resp. poctou přicházejícího hostě, a snad že i důležité případy darování připíjením byly oslavovány. (Grimm, Deutsche Rechtsalterth., 4. vyd., Lipsko 1899, II. 150.)

České slovo kázeň (místo kajazeň, od kajati se, káti se podobně jako bázeň místo bojazeň, od bojati se) znamenalo původně — tak jako ještě dnes v jaz. chorvatském kâzan (též kâzna, jiné slovo než kàzan [kotel], jež jest tur. původu) — trest, totiž odplatu stanovenou od úřední moci na spáchaný delikt. Vinník měl se za svůj čin káti. V ruštině nabylo slovo kazniť smyslu popraviti (zbaviti života), u nás pak stalo se slovo kázeň synonymem slova disciplina. Pojem nápravy vyjádřen jest v něm. slovech Busse a büssen (= et. ausbessern, begangenes Unrecht gut machen, dafür Vergütung, Entschädigung, Ersatz, Genugthuung geben), jakož i v lat. emenda a franc. amende. Český termin trest (= třeskot, třískání) ukazuje na trestání tělesné. Podobný smysl mělo asi původně slovo důtka (dotýkání se metlou, holí nebo něčím jiným, srov. dutky). Také lat. castigare a něm. züchtigen (staro-hornoněm. refsan) vykládá se jako ver-

berare, mit der Ruthe strafen (Grimm, Deutsche Rechtsalterth. II., str. 254).

Soudní řízení bývalo původně pravým zápasem, bojem stran. Ukazují na to jednotlivé výrazy, jichž s počátku užíváno bylo sice nejen pro pojmy vyskytující se při soudním řízení, nýbrž pro všeliký zápas stran, během času však obmezeny byly jen na process. Dokazují to na př. slovanská slova pře, rozepře, prja, spor, parba, parnica, parac, přiti se a j., jež znamenají zápas, zápasník, zápasiti. (Slova ta přijali i Maďaři, per, pör, alperes, felperes, což překládá Pergošić do chorvatštiny gornji peruš a dolnji peruš.) Dokazují to i něm. slova Streit, streiten a j. Žalobce podnikal ve sporu útok, žalovaný se bránil, obeslání (půhon) bylo opověděním boje, obec se dívala a soudila, kdo podlehne. (Viz Grimm, u. m. II., 487.) Komu bylo ublíženo, a kdo tedy boj vypovídal a zahajoval, stěžoval si na soupeře, »naříkal«, »žaloval«, t. j. bědoval před shromážděnou obcí a obviňoval druhou stranu, poháněje ji ke zodpovědnosti a hledaje své právo. K tomuto jednání žalobcovu vztahují se četné technické terminy, jako řec. *διώκειν* (pronásledovati), poháněti k soudu, žalovati, *ὁ διώκων* pohánějící, žalobce, *ὁ φεύγων* (prchající), pohnaný, něm. Klage (st.-h.-něm. chlagôn lugere, lamentari), čes. žaloba (od žal), nárok (t. j. nářek, naříkání), půhon, lat. actio, agere, rus. искъ atd.

Ve starém právu českém činíval se rozdíl mezi nárokem a půhonem. Nárok byla žaloba trestní, projevovaná ve formě naříkání, kdežto žaloba civilní zvala se půhonem. Později zapomnělo se na původní distinkci, a oba terminy byly zaměňovány. Slovo nárok nabylo mimo to ještě nového smyslu. Výraz, jímž dosud označována jen žaloba, sloužil později k označení předmětu žaloby. Srov. podobný případ v němčině, kde Forderung a Anspruch, původně terminy pro žalobu, jsou dnes synonyma a znamenají pohledávku, nárok. Nejinak má se věc s terminem ruským isk (žaloba i pohledávka) a iščik. V ruštině byl se slovem tímto uveden v souvislost termin zdánlivě sice totožný, avšak zcela jiného jazykového původu, istěc, t. j. st.-čes. jistec, který ve starém jazyku znamená žalobce i žalovaného, věřitele i dlužníka. Téhož kmene jest rus. slovo istina (pravda) a čes. jistina (kapitál).

Ráz zápasu zachovával soudní spor ještě po dlouhou dobu, když už soudní řízení původní své formy dávno změnilo. Udržel

se dlouho jako průvodní prostředek soudní souboj stran. Slovanské terminy pro tento soudní zápas byly bitva, boj, (přij. od Maďarů, baj, perdöntő baj) a pole; něm. se říkalo Zweikampf, lat. pugna, singulare certamen, duellum. Slov. název pole vysvětluje se tím, že soupeři podnikali souboj venku, na volném prostoru, na poli, pročež se latinsky nazýval soudní souboj též judicium campi, z čehož povstalo něm. Kampf, Zweikampf, Kämpe, lat. campio, itals. campione, franc. champion. Od subst. pole vzniklo pak sloveso zápoliti, podnikati soudní souboj, nyní vůbec zápasiti. (Kott ve svém Českoněm. slovníku mylně vykládá zápoliti od za půl bráti.)

Podobně jako se při žalobách ve starém právu jednotlivých národů naříkalo, zdvihal se pokřik v případech, kde se někomu činilo násilí anebo jiná křivda. Předkové naši přivolávali v takových případech sousedy a vůbec okolní lidi slovem »nastojte«, Chorvaté slovem »pomagajte«. Pokřik tento nazýval se v právu českém úp (úpění, úpěti na súsědy, přiúpěti súsědy, srov. Řád práva zemského), v právu chorvatském vapaj (zákon Vinodolský; vapiti = úpěti, ve statutě Polickém) a klič (v zák. Vinod.; klicati, tamtéž), v právu polském okrzyk (clamor). Sousedé měli původně povinnost úpění uposlechnouti a, komu se ubližovalo, přispěti. V zemích českých trvala ta povinnost pouze do konce XII. stol. Bylať zrušena § 25. práv Konrádových, dle něhož bylo dobrou vůlí každého jednotlivce, chtěl-li pokřiku »nastojte« uposlechnouti. Obyčej úpění byl, jak se zdá, universálním. V právu německém nazýval se voláním do zbraně (Waffengeschrei, Waffenruf), v lat. listinách invocatio armorum, clamor armisonus. Téhož původu jest francouzské aux armes, all'arme, z čehož Allarm a Lärm, Lärmgeschrei, volání na poplach. Slovo Allarm ukazuje, že staroslovanské въpiti, rus. vopiť a české úpěti souvisí (srov. Grimm II., 517) asi s něm. subst. wâfan (got. vêpn), od něhož pochází bezpochyby též slovo wuofen (got vôpjan, clamare). Není tím ovšem řečeno, že by sám obyčej úpění byli Slované přijali od Němců. Na české »nastojte« a chorv. »pomagajte« upomíná volání »iodute«, obvyklé kdysi dle Kantzowa v Pomořansku a známé ve formě »jadut« i ve Švédsku, (Není to nějaká zkažená forma slovanského jděte, pojďte, t. j. spějte ku pomoci?)

Z několika těchto příkladů jest zřejmo, že některá slova mívají celou zajímavou historii. Pouhý suchý překlad, jaký oby-

čejně bývá podán ve slovnících, mnohdy nestačí, nýbrž třeba stručného výkladu a někdy dokonce i výkladu obšírnějšího. Máme li o starém slovanském právu nabýti jakéhosi určitějšího obrazu, představujeme si věc tak, že by slovanské právní starožitnosti (na způsob německých sepsaných Jakubem Grimmem) spojeny byly s historickým slovníkem slovanského práva. Naproti dílu Grimmovu navrhovali bychom však tu odchylku, aby spis slovanský držel se více formy slovníkové, praktičtější za příčinou snadnějšího hledání. Dáť se i proti systému Grimmovu od právníků ledacos namítati, a není-li systém zcela bezvadný, lépe jest držeti se formy slovníkové. Také dílo slovanské mohlo by opatřeno býti úvodní částí. Ta musela by vzhledem k vlastnímu, slovníkově uspořádanému spisu sebrati výtěžky díla v jednotný celek a byla by jen stručným přehledem toho, co by v detailech podával slovník. Nezbytnou podmínkou při sestavování podobného díla jest, aby nejen bylo založeno na pramenech co nejúplnějších, nýbrž aby se při něm hledělo i k cizím právním literaturám. Se stanoviska srovnávací právní vědy musí tudíž dílo takové býti napsáno, má-li býti něčím více než obyčejným slovníkem. Bude to práce nikoli na několik málo let, nýbrž úkol celého lidského života. Nenajde-li se právník, který by měl potřebné k tomu filologické vědomosti, bude nejlépe, spojí-li se k dílu takovému právník s filologem. A oba budou míti dosti práce. Jeť úkol, jenž tane nám před očima, veliký a těžký, a může býti proveden jen od těch, kdo budou pracovati s láskou k věci a s nadšením. Za to bude však také služba, která sepsáním zmíněného díla slovanským právním dějinám bude prokázána, neocenitelná. Ukážeme opětně na příkladu, jak důležito jest rozuměti staré právní terminologii. Již na jiném místě (Verbőczyovo Tripartitum, str. 86.) jsme uvedli, že slova kupovati a prodávati neměla u Slovanů původně týž smysl jako dnes. Prodejem slulo starým Slovanům každé právní jednání, kterým jedna strana odevzdávala druhé straně jistou věc v držení a užívání, a sice bez ohledu na to, byla-li věc odevzdána na vždy či jen na čas. Běželo-li o odevzdání věci na vždy čili o skutečný prodej, bylo třeba výslovně to uvésti. V opačném případě skrývaly se pod názvem »prodej« smlouvy jiné: pachtovní nebo zástavní Při tomto »prodeji« platném jen na jistý obmezený čas měl prodávající právo po uplynutí smluveného času věc prodanou koupiti nazpět. Říkalo

se tedy prodati s výkupem, a naopak prodati bez výkupu. Formu prodeje s výkupem braly na se zvláště smlouvy zástavní, při nichž nemovitosti odevzdávány byly věřiteli k užívání (t. zv. alte Satzung starého něm. práva, zástava trhem neb zástava se správou ve starém českém právu). Poněvadž na venek takové zastavení nemovitostí ničím se nelišilo od prodeje, nazývá se v uherském právu vedle obvyklého terminu (im)pignoratio též venditio temporaria, venditio jure redemptibili facta nebo fassio temporalis, kteréžto terminy odpovídají českému zástava trhem. O skutečné koupi užívalo se v Rusku výrazů kupiť vo věki, v prok, v děrň[1]), bez vykupa, o spachtování kupiť zemlju v gody. V souvislosti s těmito terminy stojí některé středověké názvy pro vlastnictví. Kdo koupil půdu »na věky«, toho právo (vlastnické) nazývalo se právem věčným, trvalým. Srov. terminy jus perennale, perpetuitas, jus perpetuum, proprietas et perpetuitas, jež jsou vesměs synonyma terminů dominium, hereditas a proprietas. Z výrazů těchto jest zřejmo, že starým Slovanům (i některým jiným národům) znamenalo »koupiti« (kupiť) tolik jako »na sebe převésti« (ať na vždy či jen na čas) a »prodati« pak zase tolik jako »odevzdati«, »dáti« někomu něco (opětně bez rozdílu, běželo-li o dání na vždy či jen na čas).[2]) Ohlasem toho jsou ještě dnes terminy откупъ (pacht, rus.) a закуп (pacht, srb.) a starší termin český právo zákupní (emfyteutní). Podobně bylo tomu asi v jazyku německém, kde dle Grimma (u. m. II, 142) Kauf znamenalo někdy vůbec tolik jako Vertrag.

Poučný jest dále příklad se slovanskými názvy jednak pro otroky, jednak pro děti. Slovo otrok, složené z ot a rok (od říkati), utvořeno jest podle lat. infans (qui fari non potest) a řec. νήπιος (od ἔπος), a znamená tedy nemluvně (srov. střh.-něm. tump, němý a mladý zároveň). Výrazem tímto neoznačuje se však ve

[1]) Výraz ruský kupiť v děrň ukazuje na symbolické jednání při odevzdávání nemovitostí. Tradice nemovitostí děla se u Rusů, jak svědčí o tom slovo »drn«, podobným způsobem jako u Němců, kde čteme obraty: tradere per herbam vel terram, cum cespite (tím, že se vyřízl z půdy kousek drnu a odevzdal se místo celé nemovitosti nabyvateli půdy), per wasonem (Wasen, Rasen) atd.

[2]) Daničić, Рјечник из књижевних старина српских, uvádí tento příklad; продадохъ царину рудничку Бенку за годище за шесть сать литарь сребра (продати за годище znamená tu dáti do pachtu).

starších slovanských jazycích jen dítě, nýbrž i nesvobodný člověk servus, mancipium. (Ve slovinčině ještě dnes otrok znamená dítě.) Podobné názvy pro děti i otroky jsou ve slov. jazycích: robě (robátko, rus. ребенокъ, pol. parobek) a rob, rab, roba, chlapec (pachole, pacholík) a chlap (холопъ), pacholek. Výrazy germánského práva pro děti a otroky shodují se s výrazy slovanskými. Srov. Kind, Knabe a Knecht a j. Této podobnosti výrazů všiml si již Grimm ve svých Starožitnostech, ovšem jen pokud se týče Germánů, a praví (I., str. 314 pozn.): »Pozoruhodnou shledávám p o d o b n o s t mezi poměry s t a v o v s k ý m i a r o d i n n ý m i. Otec jest pánem a svobodným ve svém rodě, syn stojí v moci otcově, tak jako sluha v moci pánově, manumisse rovná se emancipaci, přijetí do ochrany a poddanosti pak adopci.« Podobnost zmíněná panovala ostatně i v právu římském. Ještě v pozdním právu římském upomíná na ni název familia, kterým se označují všichni příslušníci rodiny, tedy nejen děti, nýbrž i otroci. Také slovo puer (hoch i otrok) jest toho důkazem tak jako v řečtině slovo παῖς (dítě i otrok).

Ani právo německé ani právo slovanské nemají technických výrazů pro z á p ů j č k u (mutuum) na jedné straně a pro p ů j č k u (commodatum) na straně druhé. Němci užívají sice terminů Darlehen a Leihe, Leihvertrag, a my Češi zápůjčka a půjčka, avšak to jsou vlastně tytéž výrazy (forma mění se jen předložkou). Základem něm. Darlehen jest leihen právě tak, jako čes. zápůjčka jest jen umělou odvozeninou od půjčka. Slova půjčka (od požičiti, popřáti komu co, tedy požička, pojička, pójčka = poskytnutí komu čeho) užívalo se původně pro mutuum i commodatum anebo lépe řečeno, staré právo — slovanské i germanské — nerozeznávalo tyto dvě smlouvy od sebe. Nynější terminy české i německé (podobně jako francouzské prêt de consommation, zápůjčka, a prêt à usage, půjčka) jsou jen umělými výrazy vědy. To platí ostatně i o terminech ruských (заемъ, mutuum, ссуда, commodatum), polských (pożyczka, mutuum, wygodzenie, commodatum) a srbských (v černoh. zák. зајам čili рукодаће, zápůjčka, наруч čili посуда, půjčka). Ačkoli v právu ruském dnes uměle se rozeznávají výrazy заемъ a ссуда, bylo tomu ve starém právu jinak. Výrazem ссуда, užívaným nyní pro půjčku, označovala se tehdy i zápůjčka. Sedláci na př. dostávali od pánů svých peněžnou i jinou pomoc zv. podmoga, ssuda,

a byli povinni při vystěhování s panské půdy tuto podmogu čili ssudu vrátiti.

A konečně ještě jeden příklad. Třetí exekuční stupeň ve starém českém právu nazývá se panování (dominatio). V právu německém vyskytuje se termin odpovídající úplně terminu českému, Frone, Fronung. Znalať stará němčina masculinum frô, froho (pán) odpovídající femininu frau (paní). (Srov. Frondienst [robota], panská služba, t. j. práce pro pána.) Jest na snadě domněnka, že oba ty terminy, český i německý, souvisí (a není tedy něm. frona, jak myslí Stieber, K vývoji správy, str. 73, totéž, co zvod, který se něm. nazývá anleit).

Zkrátka, potřebujeme slovanských právních starožitností založených na širokých základech a sepsaných se stanoviska srovnávací právní vědy. Dokud jich míti nebudeme, budou vědomosti naše o starém slovanském právu pořáde jen kusé a nedostatečné.

Dr. Karel Kadlec.